

УДК 94:36(477.8) «1939/1953»

© Лілія Дробіна (Чернівці)

**СОЦІАЛЬНО-СТРАХОВА ДОПОМОГА РАДЯНСЬКОЇ ПОВОЄННОЇ СИСТЕМИ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР**

Метою статті є з'ясування обставин становлення системи соціального страхування в повоєнній політиці радянського соціального забезпечення на території західних областей України. Галузь соціального страхування характеризується утворенням профспілок за виробничо-галузевим принципом та громадських організацій: інвалідна кооперація (Укоопінрада й укрінстрахкаса), каси взаємодопомоги (КВД), товариства глухонімих (УТОГ) і сліпих (УТОС). Органам соцзабезу бракувало коштів, тому більшість питань надання допомоги залишалися декларативними, оскільки всі виплати виявилися мізерними, набагато нижчими від прожиткового мінімуму.

Ключові слова: соціальне страхування, профспілки, каси взаємодопомоги, колгоспники, пенсійне забезпечення, втрата працездатності.

Lillia Drobina (Chernivtsi)

**SOCIAL INSURANCE AID OF THE SOVIET POST-WAR SYSTEM
IN THE WESTERN REGIONS OF THE UKRAINIAN SSR**

Abstract. The issues of population social security are also urgent in Ukraine in the 21st century. A lot of these issues still remain poorly studied. The purpose of this article is to clarify the circumstances of the social insurance system formation in the post-war policy of Soviet social security system in the western regions of Ukraine.

The social security system is characterized by the formation of trade unions according to the industrial-branch principle. The main and only participants in these funds were enterprises, institutions and organizations; therefore, social and insurance assistance was provided to citizens in a centralized manner and had a strictly targeted purpose. All members of trade unions (workers and employees) were entitled to pensions and free medical care being disabled in the event of injury and other illnesses. In kolkhozes, the peasants could not claim the state aid, they should have been paid the aid from the funds of the collective farms on the decision of the general meeting.

In the system of social security, public organizations were formed: disablement association (Ukoopinrada and Ukrinstrakhkasa), mutual aid funds (MAF), the Society of deaf people (UTOG) and the Society of blind people (UTOS). Social security bodies lacked funds; therefore, in general, the decrees remained declarative, since all payments were scanty, much lower than the subsistence level.

Keywords: social security, trade unions, mutual aid fund, members of kolkosp, pension, disablement.

Актуальність теми. У 40-50-х рр. XX ст. західні області України, потрапивши у сферу впливу СРСР, ставали для радянського керівництва «своїми» областями. Досвід зіткнення з радянським режимом характеризується появою нових форм державного управління, серед яких і соціальна політика. І хоча про цей період свідчення носять досить негативний характер, проте, приміром, у соціальній сфері здійснювались заходи, спрямовані на покращення життя деяких категорій населення, хоча і не завжди достатньою мірою. Перед Україною ХХІ ст. постали ті ж самі проблеми – захистити і допомогти власному народу. В більшості випадків ситуація нагадує важке соціально-економічне становище післявоєнних років в УРСР. Значна частина питань, пов'язаних із встановленням і функціонуванням системи соціального забезпечення, ще й досі залишається малодослідженою.

Метою даної статті є з'ясування обставин становлення системи соціального захисту в повоєнній політиці радянського соціального забезпечення на території західних областей України.

На сьогодні повсякденне життя різних груп населення в період радянізації стає досить досліджуваним. Адже відкритий доступ до великого масиву документів місцевих і центральних архівів України дає можливість зайнятися вивченням проблеми неупереджено, без колишньої цензури.

Аналіз літератури засвідчує, що дослідження сфери соціального захисту подавалось до 1939 р. в темних фарбах, а після встановлення радянської влади життя зображено тільки в яскравих

кольорах. Оскільки формування наукової бази соціального страхування проходило свій перший етап, то було видано і підручник з цього питання В.Караваєвим, В.Юніним¹, монографію К.Батигінім² стосовно управління профспілками соціальним страхуванням, фінансами, обліком і звітністю з цього питання. Спільною рисою для всіх праць з соціального страхування є приділення уваги тільки обслуговуванню робітників і службовців, а колгоспне селянство залишалось поза системою соціального страхування, на забезпеченні колгоспів.

У 90-х рр. XX – на початку XXI ст. українські історики в цьому напрямку здійснили значну дослідницьку роботу на основі розсекречених архівних фондів. Її результатом стала низка об'єктивних, позбавлених упередженості статей, які опубліковані в періодичних виданнях, насамперед в «Українському історичному журналі». Інститут історії України НАН України протягом останніх років під керівництвом член-кореспондента НАН України В. Даниленка розробляє науково-дослідницьку тему «Повсякденне життя в Україні (друга половина 40-х – середина 50-х рр. XX ст.)». Саме співробітники цього відділу склали ядро авторського колективу монографій: «Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)»³ та «Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба»⁴. Соціальний аспект новітньої історії України, зокрема періоду пізнього сталінізму, лише починає розроблятися вченими і тому є досить актуальним.

Галузь соціального страхування не була новою для системи соціального забезпечення з проголошенням радянської влади. У другій половині XIX ст. з появою робітничих спілок з'явилися каси взаємодопомоги, лікарняні і загальноміські каси спочатку з добровільним, а згодом обов'язковим страхуванням на випадок хвороби, безробіття, каліцтва. З утворенням профспілок можна говорити про перехід добровільного страхування в обов'язкове.

До існуючих профспілок на території західних областей радянська влада мала своє ставлення. Створені за цеховими, релігійними і національними ознаками, вони, на думку нової влади, мали «реакційний, буржуазний» характер, не могли очолювати трудящих. Органи соцзабезу прийняли від профспілок сотні тисяч пенсійних карток без жодних документів, скасувавши існуючий порядок відрахувань із заробітної плати робітниками до каси соціального страхування⁵. Всесоюзна Центральна Рада професійних спілок (ВЦРПС) після розпуску існуючих профспілок провела перереєстрацію і запис до нових профспілок. Якщо за польської влади у профспілках об'єднувалися лише 7-8% працюючих, то на 01.10.1940 р. нові профспілки об'єднали 317 тис. членів, що складало 65,1% від усіх працюючих⁶.

Ліквідація радянською владою попередніх форм соціального забезпечення автоматично ліквідувала і благодійницькі заклади соціального захисту. На зміну лише координаційним принципам страхової системи прийшла повністю контролююча політика. Кардинальні зміни форм власності (фактично обезземелення) призвели до виродження страхових форм забезпечення і оформлення нової організаційної системи, яка відображала гострі соціальні проблеми суспільства.

Система радянського соцстраху вибудовувалася за виробничо-галузовим принципом, і формуванням спеціальних страхових фондів займалися профспілки. Вагомою ознакою соціального страхування була відсутність участі самих громадян у їх створенні. Підприємства, установи й організації були основними і єдиними учасниками внесення коштів у межах 16% з нарахованої заробітної плати робітникам і службовцям. Вони звітували розрахунковими відомостями про сплату страховесків, а за ухилення від сплати накладався штраф або пеня, які коливалися від 15% до 100% загальної суми погоджених відрахувань⁷. Тому і соціально- страхова допомога надавалася громадянам у централізованому порядку за рахунок прямих асигнувань з союзного, республіканського та регіонального (місцевого) бюджетів, а допомоги, які носили локальний характер, виплачувалися з коштів окремих підприємств, колгоспів і різнилися сумами.

Соціально- страхова допомога мала строго цільове призначення. До страхових випадків, з настанням яких надавалися матеріальне забезпечення та соціальні послуги, належали: інвалідність; хвороба; смерть годувальника; тимчасова непрацездатність; вагітність і пологи, догляд за малолітньою дитиною; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання, а також потреба в медичній допомозі. Лише допомоги з тимчасової непрацездатності, а також при народженні дитини й на поховання виплачувалися не всім громадянам, а, як правило, тільки тим, на кого поширювалося державне соціальне страхування (робітникам та службовцям).

Однією з найбільших у західних областях у фінансовому розумінні була профспілкова організація залізничників. Профспілка Львівського залізничного відділення зуміла організувати одержання грошової допомоги та промтоварів у 1945 р. для понад 250 сімей захисників та 40 сімей інвалідів війни, видано понад 7 тис. крб. грошми та на 13 тис. крб. промтоварів, закуплених за кошти профспілки⁸. Профспілками Чернівецького залізничного відділення в 1945 р. видано грошової допомоги 247 сім'ям на загальну суму 121 тис. крб.⁹

Немаловажною особливістю було те, що всі члени профспілок (робітники і службовці) при втраті працездатності мали право на пенсійне забезпечення та безплатну медичну допомогу на випадок травмування та інших захворювань. Для них законом були встановлені тривалість робочого дня, відпочинок, порядок оплати праці, заходи щодо технічної безпеки, санітарно-гігієнічних умов, а стосовно колгоспників практично не було ніякої законно-державної охорони праці¹⁰. В колгоспах селяни не могли претендувати на державну підтримку, їм допомога мала виплачуватися із коштів колгоспів за ухвалою загальних зборів.

Усі допомоги, хоча і в різній мірі, але виконували функцію компенсаційних виплат щодо відновлення працездатності, охорони здоров'я матері і дитини та ін. Кожен вид допомоги був регламентований, а термін її надання обмежувався часовими рамками. Залежно від термінів виплати, допомоги можна класифікувати як одноразові і тимчасові (щомісячні та періодичні). Терміни могли коливатися від 3 днів до кількох місяців і років.

Одноразові соціальні виплати призначалися у визначених, т.зв. «твердих розмірах», незалежно від рівня індивідуального чи середнього доходу сім'ї (наприклад, соціальні пенсії, соціальна допомога на поховання, народження дитини, багатодітним матерям, на оплату проїзду до місця санаторного лікування й ін.).

Щомісячні, зазвичай, були адресними (наприклад, інвалідам I і II груп, які не одержували пенсію, дітям з малозабезпечених сімей до 16 років та ін.).

Періодична допомога надавалася через тимчасову непрацездатність за наявності лікарняного листка та при необхідності санаторно-курортного лікування, у зв'язку з вагітністю й пологами, перекваліфікацією, самотнім і багатодітним матерям у розмірі 100% заробітку (замість заробітної плати) лише робітникам і службовцям. Колгоспи виділяли своїм членам та їхнім родинам допомогу в натуральній формі (зерном, овочами, фруктами).

Охорона материнства і дитинства забезпечувалась трудовим, сімейним, пенсійним правом. У даному випадку розглядається з погляду надання матеріальної підтримки сім'ї у вигляді допомоги на утримання та виховання дітей зі спеціальних фондів – допомога по вагітності і пологах; при народженні дитини; по догляду за дитиною; щомісячні допомоги багатодітним і самотнім матерям. Жінкам, робітницям та службовцям, які були членами профспілки, допомога видавалася за рахунок соціального страхування, а в сільській місцевості тільки великі колгоспи могли собі дозволити виплачувати таку допомогу¹¹.

Багатодітним і самотнім (самотнім) матерям незалежно від того, працювали вони чи ні, районними відділами соціального забезпечення виплачувалися щомісячні державні допомоги¹². Видання указу Президії ВР СРСР від 08.07.1944 р. «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня», заснування ордена «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства»¹³ мало на меті подальше заохочення материнства й зміцнення родини. Згідно з указом, державна допомога видавалася сім'ям при народженні третьої дитини, замість попереднього – при народженні сьомої.

Статус «багатодітні матері» за радянським законодавством мали матері, що народили і виховали 3 й більше дітей. Матері, які народили і виховали 10 та більше, удостоювалися почесного звання «Мати-героїня» і нагороджувалися орденом «Мати-героїня»; ті, які народили 9 – 7 дітей, – орденом «Материнська слава»; 6-5 дітей – «Медаллю материнства».

Одноразова допомога при народженні дитини нараховувалася без трудового стажу і якщо заробітна плата батьків не перевищувала 500 крб. Розмір її при народженні другої дитини становив 400 крб. і при народженні наступних дітей поступово зростав до 3500 крб. Щомісячні виплати здійснювали, починаючи з другого року народження дитини і по досягненню нею 5-річного віку багатодітним матерям у розмірі 80 – 250 крб., а самотнім матерям до 12-річного віку дитини у сумі 100 крб.

Про масштаби забезпечення радянських громадян матеріальною допомогою може свідчити їх кількість. Активну агітацію проводили створені жіночі товариства¹⁴. По Львівській обл. до кінця 1944 р. за їх допомогою взято на облік 933 багатодітних матері, яким сплачено 1,2 млн. крб. державної допомоги¹⁵, а вже протягом 1945 – 1946 рр. їх кількість зросла до 2907 осіб, і сума виплат становила 10,9 млн. крб. [Л.Д. – підрахунки автора за газетою «Вільна Україна» за 1945 – 1946 рр.]. У 1945 р. на Рівненщині 600 багатодітних матерів одержали 1,3 млн. крб.¹⁶, по Станіславській обл. за I півріччя 1946 р. – 9,5 млн. крб.¹⁷, протягом 1944 – 1947 рр. по Тернопільській обл. – 30 млн. крб.¹⁸ У 1946 р. усього до нагород було представлено 4153 особи¹⁹, з них по західних областях – 949²⁰.

У повоєнні роки основні зусилля держави з охорони материнства й дитинства були спрямовані на боротьбу з голодом, масовими епідеміями, що забирали тисячі життів, з дитячою безпритульністю, на зниження надзвичайно високої дитячої смертності, ліквідацію неписьменності й уведення обов'язкового початкового навчання дітей. В умовах економічної розрухи, голоду, культурної відсталості, гострої нестачі кваліфікованих кадрів і засобів радянська держава створювала в західних областях УРСР нову соціальну систему з обмеженими можливостями, складнощами, суперечностями.

Отже, система соціального страхування була функціональною частиною соцзабезу, виконувала важливу справу матеріального забезпечення лише робітників і службовців, які тимчасово втратили працездатність, вимагали невідкладної допомоги, оскільки ідея страхової медицини не знайшла організаційного завершення.

Вирішальним у системі соціального забезпечення є принцип соціального захисту зі стандартним набором соціальних послуг, що мали б надаватися всім громадянам держави. В процесі здійснення перереєстрації соціальних категорій підопічних чимало обов'язків соціального самозабезпечення перейшло на колективні об'єднання. В результаті соціальне страхування перейшло до профспілок, а в системі соцзабезу утворились громадські організації: інвалідна кооперація (Укоопінрада й Укрінстрахкаса), каси взаємодопомоги (КВД), товариства глухонімих (УТОГ) і сліпих (УТОС).

Громадські організації ще в XIX ст. використовували працю добровольців, людей, які не одержували матеріальної винагороди за свою працю. Добровольці були також організаторами соціальних служб і безпосередніми виконавцями соціальної роботи. Але дуже швидко стало очевидно, що однією благодійністю соціальну проблему не розв'язати. Тоді активісти-добровольці почали домагатися створення ефективної державної системи соціального обслуговування у формі виробничої допомоги за рахунок самих працюючих. Стимулюючим чинником, який зумовив появу товариств взаємодопомоги, була необхідність додаткових джерел фінансування.

Протягом другої половини 40-х рр. відбулося організаційне оформлення системи громадських товариств допомоги у формі сільських та міських кас взаємодопомоги. Їх завдання полягало у забезпеченні тих соціальних груп населення, яким відмовлено у держзабезпеченні, але за рахунок «самообкладання» працюючих і часткових субсидій держави. Міські каси утворювалися при профспілках і діяли досить активно, а от сільські були доволі проблематичними. Через відсутність архівних матеріалів по західних областях України неможливо говорити про їхню кількість у довоєнний період.

У повоєнні роки ситуація змінилася, почалась активна робота з метою організації в сільській місцевості громадських кас взаємодопомоги (КВД), поліпшення матеріально-побутового обслуговування престарілих і непрацездатних колгоспників, хоча й залежала від темпів масової колективізації. Членами КВД повинні були ставати фактично всі колгоспники. Призначенням соціальних послуг займалися сільські ради, які коштом місцевого бюджету «дбали» про інвалідів війни, родини полеглих військовослужбовців. Згодом у системі кас взаємодопомоги відбувся поділ – каси взаємодопомоги колгоспників (КВДК) і окремо пенсіонерів (КВДП).

Створювалися вони досить повільно, і хоча неодноразово наголошувалося, що КВДК – це організації добровільного об'єднання, проте в постійних вказівках до місцевих органів влада вимагала прискорення процесу організації колгосп-кас по всіх колгоспах. У більшості областей тільки після введення штатної посади інспектора по роботі КВДК це питання зрушилося з місця. «Основним поштовхом» був початок суцільної насильницької колективізації з 1947 р. – кількість

колгосп-кас починає активно збільшуватись і у відсотковому відношенні до загальної кількості колгоспів становила 19%²¹, а вже в 1952 р. – 90%²², проте членством було охоплено тільки 27% всіх колгоспників²³. По Волинській обл. кількість змінилася з 34 кас у 1947 р. до 417 у 1953 р.²⁴ Така ж ситуація була і по інших областях. Лише в Ровенській (тепер Рівненська) обл. і в 1949 р. організація колгосп-кас була в найгіршому стані: в наявності 71 колгосп-каса, що складало 7,4% до загальної кількості існуючих колгоспів, але і вони до господарської діяльності не приступили²⁵.

При всіх перевагах існування КВДК населення не поспішало поповнювати їхні ряди. Кас взаємодопомоги пенсіонерів або інвалідів було значно менше, їх кількість становила від 4 у Волинській обл.²⁶ до 19 у Львівській²⁷.

Фонд КВДК поповнювався за рахунок вступних і членських внесків, розміри яких встановлювали загальні збори, а сплачувалися персонально. Колгоспники платили 1,5% з прибутків на трудовні (76 коп. станом на 1949 р.²⁸), а колгоспи – 2% з суми валового доходу продукції. Хоча траплялися колгоспи з надходженням до 5% і більше, як у Ходорівському р-ні Дрогобицької обл.²⁹, залежно від господарсько-економічних показників виробничої діяльності колгоспів і активності керівництва касами.

Тривалий час фінансові фонди колгоспних кас залишалися незаповненими через відсутність членів колгоспів і самих колгоспів. Крім того, більшість колгоспників займалися самозабезпеченням, використовуючи внутрішні ресурси присадибних ділянок, фіксувати їх, а відповідно, визначати внески було неможливо. Адже принцип оплати праці колгоспників на трудовні хоча постійно й змінювався, виявився малоефективним, як і вся система розподілу матеріальних благ у колгоспах. Можливо, колгоспники були і не проти допомоги своїм односельцям, але часто «решта», яка припадала їм на розподіл за трудовні, була така незначна, що для багатьох навіть 0,5% валової продукції на допомогу могла виглядати зовеликою, а потребуючих допомоги було дуже багато³⁰. Оплата на трудовні, тобто їх грошовий та натуральний еквівалент, залежала від наявності хліба, урожаю, матеріально-технічної бази колгоспу, кількості працездатних колгоспників, тому колгоспи відрізнялися за рівнем оплати праці, а отже, і можливого соціального забезпечення через КВД.

Пропонувалися різні джерела поліпшення фінансового становища колгоспних кас: організація підсобних господарств і проведення громадського засіву, одержання коштів від конфіскованого майна «куркулів» та «саботажників», від виробничої діяльності (перукарні, майстерні, послуги з автотранспорту). Чисельність майстерень коливалась у межах від 4 до 88³¹. У 1949 р. по Львівській обл. функціонували 39 виробничих підприємств, у яких працевлаштовано 227 осіб членів КВД³². По Станіславському соцзабезу кількість майстерень зросла з 12 у 1946 р. до 65 у 1948 р.³³ У процесі пошуку альтернативних натурально-грошових джерел фінансування використовувалися і виступи художньої самодіяльності, обласні дотації, добровільні надходження від колгоспників продуктами харчування. Від збалансованості цих секторів залежало організаційно-господарське зміцнення колгоспів, тобто каси виконували стимулюючу функцію.

Створення КВДК не вплинуло на конструктивне розв'язання гострих соціальних проблем. Організація матеріальної допомоги відбувалася шляхом надання позик («поворотних і безповоротних»). У 1949 р. загальноукраїнський фонд становив 17,3 млн. крб., а по західних областях – 2,2 млн. крб., з якого на допомоги витрачено більше 1 млн. крб.³⁴ У цьому ж році фонд Львівської, Станіславської, Чернівецької обл. становив по 700 тис. крб.,³⁵ та були й області з фондом 27 тис. – Тернопільська³⁶, 67 тис. – Дрогобицька³⁷. Отже, КВДК відігравали роль профспілок у наданні соціальної допомоги колгоспникам, тому за кількістю їх членства стежили дуже ретельно.

Колгосп-каси мали також на утриманні соціально-побутову сферу колгоспів (їдальні, клуби, лікарні), видача допомоги за патрунування дітей-сиріт, при народженні дитини та багатодітним сім'ям, допомогу інвалідам, протезування, санкурлікування. Намір загалом позитивний і необхідний, але для його реалізації бракувало коштів. Їхні ініціатори і засновники сподівалися на те, що колгоспи з розвиненою матеріально-технічною базою створять економічні передумови для розв'язання соціальних та культурно-побутових проблем обслуговування «колективізованої людності». Хоча фонди кас призначалися для допомоги малозабезпеченим, але найчастіше кошти не розподілялися при потребі через їх відсутність.

Радянська влада більшість престарілих взяла під захист органів соцзабезу і виплачувала пенсію. Проте її розмір був дуже обмеженим і за відсутності родини, яка мала їх утримувати, пенсіонери

могли претендувати на періодичну допомогу від кас. Відсутність цієї допомоги призводила до того, що «старенькі сивоволосі дідусі і бабусі, незважаючи на свій похилий вік, інваліди і важкохворі, щоб жити, виробляли трудовні»³⁸. Матеріальне соцзабезпечення колгоспників і зосередження цієї справи в колгоспах виявилось трагічною помилкою, утопічним кроком. І лише масовий ентузіазм утримував селянство на поверхні, воно задовольнялося продуктами харчування з особистих підсобних господарств. Радянська рівність усіх колгоспників – рівність у загальній спільній біді, злиднях і горі, підтримувала тактику своїх попередників-експлуататорів: «крестянину не давай обрости, стриги его, яко овцу, догола»³⁹.

Отже, державні служби соцзабезпечення переймалися допомогою інвалідам війни, сім'ям військовослужбовців, пенсіонерам. Соціальне страхування зосереджувалося на забезпеченні робітників, службовців шляхом формування спеціальних страхових фондів, а комітети взаємодопомоги займалися матеріальною підтримкою знятих з держзабезпечення. Соцзабез і соцстрах виконували важливу соціальну функцію, але відрізнялися джерелами фінансування та членством. Переліку осіб системи соцстрахування підлягали лише ті, які втратили працездатність і не мали джерел для існування. Органам соцзабезу бракувало коштів, тому загалом конструктивність постанов замишлялася декларативною, оскільки всі виплати виявилися мізерними, набагато нижчими від прожиткового мінімуму.

¹ В. Караваев, В. Юнин, *Государственное социальное страхование (Учебно-методические материалы для студентов III курса)* [State Social Security (Teaching and Learning Aids for 3rd students)], Москва, 1960, 58 с.

² К. Батыгин, *Пенсии рабочих и служащих в СССР* [Pensions of Workers and Employees in the USSR], Москва, Знание, 1974, 64 с.

³ *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)* [Postwar Ukraine: Essays on Social History (Late 1940s – Mid 1950s)], Кн. 1, ч. 1-2 / Відп. ред. В.М.Даниленко, Київ, Інститут історії України НАН України, 2010, 351 с. (Серія «З історії повсякденного життя в Україні», т. II).

⁴ *Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія* [Social Transformations in Ukraine: Late Stalinism and Khrushchev Era: Joint monograph] / Відп. ред. В.М. Даниленко; ред.-упоряд. Н.О. Лаас, Київ, Інститут історії України НАН України, 2015, 698 с.

⁵ *Радянська Буковина 1940 – 1945, Документи і матеріали*, [Soviet Bukovyna in 1940 – 1945, Documents and Materials], Київ, Наук. думка, 1967, с. 25-26.

⁶ Б. Ярош, *Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки XX століття (Історико-політологічний аспект): Монографія* [Totalitarian Regime in the Western Ukraine Lands. 1930 – 1950s (Historical and Political Aspects): Monograph], Луцьк, Надстир'я, 1995, с. 71.

⁷ Г. Инютин, *Выплата пенсий по социальному страхованию* [Social Security Pension Payment], in «Социальное обеспечение», №3, 1941, с. 3-7.

⁸ *Допомога сім'ям фронтовиків та інвалідам Вітчизняної війни* [Aid to Families of Veterans and Invalids of the Patriotic War], in «Вільна Україна», 1945, 8 квітня, с. 4.

⁹ *Допомога сім'ям загиблих* [Aid to the Families of the Dead], in «Радянська Буковина», 1946, 20 січня.

¹⁰ Кук Василь – «Леміш», *Колгоспне рабство* [Collective Farm Slavery], in «Львів, Центр дослідження визвольного руху», 2005, с. 92.

¹¹ Кук Василь – «Леміш», *Колгоспне рабство* [Collective Farm Slavery], с. 92.

¹² *Державна турбота про багатодітних та одиноких матерів*, [State Care about Large Families and Single Mothers], in «Зірка перемоги», 1948, 1 травня; *Допомога багатодітним і одиноким матерям* [Aid to Mothers with Many Children and Single Mothers], in «Сталінський промінь», 1948, 8 березня; *Допомога багатодітним матерям* [Aid to Mothers with Many Children], in «Червоний прапор», 1944, 14 липня; *Нагородження орденами «Материнська слава» та медалями «Медаль материнства» багатодітних матерів Станіславської області* [Awarding Mothers with Many Children of Stanislav Region with Maternity Glory Orders and Maternity Medals], in «Прикарпатська правда», 1952, 12 листопада; *Нагороджено матерів Указом Президії ВР СРСР* [Awarded by the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree], in «Львівська правда», 1946, 6 квітня; *Піклування про матерів і дітей* [Care about Mothers and Children], in «Зоря», 1945, 16 травня.

¹³ *Указ Президії ВР СРСР про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення Почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства»* [The Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree on Increasing State Aid to Pregnant Women, Large Families' Mothers and Single Mothers, Strengthening the Protection of Motherhood and Childhood, Establishing the «Mother-Heroine» Honorary Title and Establishing the «Maternal Glory» Order and the Maternity Medal], in «Червоний прапор», 1944, 13 липня.

¹⁴ Обласна нарада жіночого активу [Regional Meeting of Women Activists], in «Прикарпатська правда», 1945, 30 червня.

¹⁵ Піклування про матерів і дітей [Care about Mothers and Children], in «Вільна Україна», 1945, 30 січня.

¹⁶ Піклування про багатодітних матерів [Care about Mothers with Many Children], in «Червоний прапор», 1945, 18 березня.

¹⁷ Державна допомога багатодітним матерям [State Aid to Mothers with Many Children], in «Прикарпатська правда», 1946, 20 липня.

¹⁸ Державний архів Тернопільської області, ф. Р-1833 Виконком Тернопільської обласної ради депутатів трудящих, оп. 2, *спр. 103 Довідки про представленні передовиків сільського господарства до урядових нагород і врученні орденів «Мати-героїня», «Материнська слава» (1947 р.)* [Case 103 Information on Agriculture Leading Workers Presentation to Government Awards and Awarding with «Mother-heroine» and «Mother's Glory» Orders (1947)], арк. 3.

¹⁹ Нагородження багатодітних матерів [Awarding Mothers with Many Children], in «Львівська правда», 1946, 15 вересня.

²⁰ Нагороджено матерів Указом Президії ВР СРСР [Mothers Awarded by the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree], in «Львівська правда», 1946, 6 квітня.

²¹ Державний архів Чернівецької області, ф. Р-15 Відділ соціального забезпечення Чернівецького обласного виконавчого комітету (облсоцзабез), оп. 4, *спр. 4-б Річний звіт про роботу органів соцзабезу за 1949 р.* [Case 4-b Annual Report on the Social Security Bodies Activities in 1949], арк. 10.

²² ДАЧО, ф. Р-15, оп. 4, *спр. 17 Протоколи обласних засідань працівників Чернівецького облсоцзабезу за 1952 р.* [Case 17 Chernivtsi Region Social Security Meetings Minutes in 1952], арк. 20.

²³ Державний архів Івано-Франківської області, ф. Р-788 Відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих, оп. 1, *спр. 42 Річні звіти і довідки про роботу колгосп-кас і ході їх організації в області за 1949 р. (10.06.1949 р. – 21.01.1950 р.)* [Case 42 Annual Reports and Information on Collective Farm Pay-offices and Their Organizational Activities in the Region in 1949 (June 10, 1949 through January 21, 1950)], арк. 116.

²⁴ Державний архів Волинської області, ф. Р-13 Волинський обласний відділ соціального забезпечення, оп. 3, *спр. 54 Звіт про діяльність за п'ятирічку по пенсіях, працевлаштуванню, навчанню, матеріально-побутовому забезпеченню і організації колгосп-кас за 1947 – 1951 рр.* [Case 54 Report on the Five-Year Plan Activities on Pensions, Employment, and Training, Material and Household Maintenance and Organization of Collective Farm Pay-offices in 1947 – 1951], арк. 32; оп. 4, *спр. 16 Річний інформаційний звіт про діяльність відділу за 1951 р. і заходи на 1952 р.* [Case 16 Annual Information Report on the Department Activities in 1951 and Planned Activities for 1952], арк. 20.

²⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. Р-348 Народний комісаріат соціального забезпечення УРСР, оп. 3, *спр. 438 Звіти про роботу обласних, міських і районних відділів соціального забезпечення за 1949 р. Ровенського облсобезу* [Case 438 Reports on the Regional, Municipal and District Social Security Departments Activity of the Rivne Region in 1949], арк. 28.

²⁶ ДАВО, ф. Р-13 Волинський обласний відділ соціального забезпечення, оп. 3, *спр. 38 Звіт про роботу облвідділу по держзабезпеченню і побутовому облаштуванню сімей військовослужбовців за 1946 р.* [Case 38 Report on Regional Department of State Aid and Household Protection of Military Personnel Families Activities in 1946], арк. 12.

²⁷ ДАЛО, ф. Р-1518 Обласний відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Львівської обл., оп. 2, *спр. 40 Текстовий звіт про роботу органів соцзабезів Львівської області за 1950 р.* [Case 40 Text Report on the Social Security Departments of the Lviv Region Activities in 1950], арк. 31.

²⁸ ДАІФО, ф. Р-788 Відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих, оп. 1, *спр. 22 Звіт про роботу органів соціального забезпечення області за 1948 – 49 роки (10.01.1950 р.)* [Case 22 Report on the Social Security Departments Activities in 1948-49 (January 10, 1950)], арк. 26.

²⁹ ДАЛО, ф. Р-1875 Обласний відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Дрогобицької обл., оп. 1, *спр. 30. Звітна доповідь про роботу відділу соцзабезу Дрогобицької обл. за 1949 р.* [Case 30. Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1949], арк. 28.

³⁰ Кук Василь – «Леміш», *Колгоспне рабство* [Collective Farm Slavery], с. 90.

³¹ ДАІФО, ф. Р-788 Відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих, оп. 1, *спр. 23. Текстовий річний звіт про роботу органів соціального забезпечення області за 1948 р. (15.01.1949 р. – 19.01.1949 р.)* [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], арк. 26.

³² ДАЛО, ф. Р-1875 Обласний відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Дрогобицької обл., оп. 1, *спр. 24 Інформаційний звіт про роботу органів соцзабезів Дрогобицької обл. за 1948 р.* [Case 24 Information Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1948], арк. 22.

³³ ДАІФО, ф. Р-788 Відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих, оп. 1, *спр. 15 Протоколи обласних засідань з працівниками органів соціального забезпечення області за 1947 р. (24.06.1947 – 17.11.1947 рр.)* [Case 15 Regional Social Security Meetings Minutes in 1947 (June 24, 1947 – November 17, 1947)], арк. 7; *спр. 23 Текстовий річний звіт про роботу органів соціального забезпечення області за 1948 р. (15.01.1949 р. – 19.01.1949 р.)* [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], арк. 26.

³⁴ ДАТО, ф. Р-1781 Тернопільський обласний відділ соціального забезпечення, оп. 1, *спр. 68 Дані про відновлення і господарську діяльність колгосп-кас за 1949 р.* [Case 68 Information on Restoration Work and Economic Activities of Collective Farm Pay-offices in 1949], арк. 3.

³⁵ ЦДАВОУ, ф. Р-348 Народний комісаріат соціального забезпечення УРСР, оп. 3, *спр. 219 Річні звіти облсоцзабезів про роботу ЛТЕК за 1947 р.* [Case 219 Regional Social Security Department Reports on LТЕК Activities in 1947], арк. 61; ДАІФО, ф. Р-788 Відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Станіславської обласної ради депутатів трудящих, оп. 1, *спр. 23 Текстовий річний звіт про роботу органів соціального забезпечення області за 1948 р. (15.01.1949 р. – 19.01.1949 р.)* [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], арк. 26; ДАЛО, ф. Р-1518 Обласний відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Львівської обл., оп. 2, *спр. 27. Довідка про роботу Львівського обласного відділу соціального забезпечення на 15.11.1949 р.* [Case 27 Information on the Lviv Regional Social Security Department Activities on November 15, 1949], арк. 7.

³⁶ ДАТО, ф. Р-1781 Тернопільський обласний відділ соціального забезпечення, оп. 1, *спр. 3 Звіт про роботу Тернопільського облсобезу за 1950 р.* [Case 3 Information on the Ternopil Regional Social Security Department Activities in 1950], арк. 14.

³⁷ ДАЛО, ф. Р-1875 Обласний відділ соціального забезпечення виконавчого комітету Дрогобицької обл., оп. 1, *спр. 30 Звітна доповідь про роботу відділу соцзабезу Дрогобицької обл. за 1949 р.* [Case 30 Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1949], арк. 27.

³⁸ Кук Василь – «Леміш», *Колгоспне рабство* [Collective Farm Slavery], с. 100.

³⁹ Кук Василь – «Леміш», *Колгоспне рабство* [Collective Farm Slavery], с. 138.

Reference

1. V. Karavaev, V. Yunin, *Hosudarstvennoe sotsialnoe strakhovanie (Uchebno-metodicheskie materialy dlia studentov III kursa)* [State Social Security (Teaching and Learning Aids for 3rd students)], Moskva, 1960, 58 s.
2. K. Batyhin, *Pensii robochikh i sluzhashchikh v SSSR* [Pensions of Workers and Employees in the USSR], Moskva, Znanye, 1974, 64 s.
3. *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.)* [Postwar Ukraine: Essays on Social History (Late 1940s – Mid 1950s)], Kn. 1, ch. 1-2 / Vidp. red. V.M. Danylenko, Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2010, 351 s. (Serii «Z istorii povsiakdennoho zhyttia v Ukraini», t. II).
4. *Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba: Kolektyvna monohrafiia* [Social Transformations in Ukraine: Late Stalinism and Khrushchev Era: Joint monograph] / Vidp. red. V.M. Danylenko; red.-uporiad. N.O. Laas, Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015, 698 s.
5. *Radianska Bukovyna 1940 – 1945, Dokumenty i materialy*, [Soviet Bukovyna in 1940 – 1945, Documents and Materials], Kyiv, Nauk. dumka, 1967, s. 25-26.
6. B. Yarosh, *Totalitarnyi rezhym na zachidnoukrainskykh zemliakh. 30-50-ti roky XX stolittia (Istoryko-politohichnyi aspekt): Monohrafiia* [Totalitarian Regime in the Western Ukraine Lands. 1930 – 1950s (Historical and Political Aspects): Monograph], Lutsk, Nadstyria, 1995, s. 71.
7. H. Iniutin, *Vyplata pensii po sotsialnomu strakhovanyiu* [Social Security Pension Payment], in «Sotsialnoe obespechenie», №3, 1941, s. 3-7.
8. *Dopomoha simiam frontovykh ta invalidam Vitchyznianoï viiny* [Aid to Families of Veterans and Invalids of the Patriotic War], in «Vilna Ukraina», 1945, 8 kvitnia, s. 4.
9. *Dopomoha simiam zahybykh* [Aid to the Families of the Dead], in «Radianska Bukovyna», 1946, 20 sichnia.
10. Kuk Vasyl – «Lemish», *Kolhospne rabstvo* [Collective Farm Slavery], in «Lviv, Tsentralne doslidzhennia vyzvolnoho rukhu», 2005, s. 92.
11. Kuk Vasyl – «Lemish», *Kolhospne rabstvo* [Collective Farm Slavery], s. 92.
12. *Derzhavna turbota pro bahatoditnykh ta odynoknykh materiv*, [State Care about Large Families and Single Mothers], in «Zirka peremohy», 1948, 1 travnia; *Dopomoha bahatoditnym i odynokym materiam* [Aid to Mothers with Many Children and Single Mothers], in «Stalynskyi promin», 1948, 8 bereznia; *Dopomoha bahatoditnym materiam* [Aid to Mothers with Many Children], in «Chervonyi prapor», 1944, 14 lypnia; *Nahorodzhennia ordenamy «Materynska slava» ta medaliamy «Medal materynstva» bahatoditnykh materiv Stanislavskoi oblasti* [Awarding Mothers with Many Children of Stanislav Region with Maternity Glory Orders and Maternity

- Medals], in «Prykarpatska pravda», 1952, 12 lystopada; Nahorodzheno materiv Ukazom Prezydii VR SRSR [Awarded by the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree], in «Lvivska pravda», 1946, 6 kvitnia; Pikluvanntia pro materiv i ditei [Care about Mothers and Children], in «Zoria», 1945, 16 travnia.
13. Ukaz Prezydii VR SRSR pro zbilshennia derzhavnoi dopomohy vahitnym zhinkam, bahatoditnym i odynokym materiam, posylennia okhorony materynstva i dytynstva, pro vstanovlennia Pochesnoho zvannia «Maty-heroinia» i zasnuvannia ordena «Materynska slava» i medali «Medal materynstva» [The Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree on Increasing State Aid to Pregnant Women, Large Families Mothers and Single Mothers, Strengthening the Protection of Motherhood and Childhood, Establishing the «Mother-Heroine» Honorary Title and Establishing the «Maternal Glory» Order and the Maternity Medal], in «Chervonyi prapor», 1944, 13 lypnia.
 14. Oblasna narada zhinochoho aktyvu [Regional Meeting of Women Activists], in «Prykarpatska pravda», 1945, 30 chervnia.
 15. Pikluvanntia pro materiv i ditei [Care about Mothers and Children], in «Vilna Ukraina», 1945, 30 sichnia.
 16. Pikluvanntia pro bahatoditnykh materiv [Care about Mothers with Many Children], in «Chervonyi prapor», 1945, 18 bereznia.
 17. Derzhavna dopomoha bahatoditnym materiam [State Aid to Mothers with Many Children], in «Prykarpatska pravda», 1946, 20 lypnia.
 18. 18 Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti, f. R-1833 Vykonkom Ternopil'skoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 2, spr. 103 Dovidky pro predstavleni peredovykh sil'skoho hospodarstva do uriadovykh nahorod i vruchenni ordeniv «Maty-heroinia», «Materynska slava» (1947 r.) [Case 103 Information on Agriculture Leading Workers Presentation to Government Awards and Awarding with «Mother-heroine» and «Mothers Glory» Orders (1947)], ark. 3.
 19. Nahorodzhennia bahatoditnykh materiv [Awarding Mothers with Many Children], in «Lvivska pravda», 1946, 15 veresnia.
 20. Nahorodzheno materiv Ukazom Prezydii VR SRSR [Mothers Awarded by the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR Decree], in «Lvivska pravda», 1946, 6 kvitnia.
 21. Derzhavnyi arkhiv Chernivets'koi oblasti, f. R-15 Viddil sotsialnoho zabezpechennia Chernivetskoho oblasnoho vykonavchoho komitetu (oblsotszabez), op. 4, spr. 4-b Richnyi zvit pro robotu orhaniv sotszabezuv za 1949 r [Case 4-b Annual Report on the Social Security Bodies Activities in 1949], ark. 10.
 22. DACHO, f. R-15, op. 4, spr. 17 Protokoly oblasnykh zasidan pratsivnykh Chernivetskoho oblsotszabezuv za 1952 r. [Case 17 Chernivtsi Region Social Security Meetings Minutes in 1952], ark. 20.
 23. Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankiv'skoi oblasti, f. R-788 Viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Stanislav'skoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 1, spr. 42 Richni zvity i dovidky pro robotu kolhosp-kas i khodi yikh orhanizatsii v oblasti za 1949 r. (10.06.1949 r. – 21.01.1950 r.) [Case 42 Annual Reports and Information on Collective Farm Pay-offices and Their Organizational Activities in the Region in 1949 (June 10, 1949 through January 21, 1950)], ark. 116.
 24. Derzhavnyi arkhiv Volyn'skoi oblasti, f. R-13 Volyn'skyi oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia, op. 3, spr. 54 Zvit pro diialnist za piatyrichku po pensiiakh, pratsevashtuvanniu, navchanniu, materialno-pobutovomu zabezpechenniu i orhanizatsii kolhosp-kas za 1947 – 1951 rr. [Case 54 Report on the Five-Year Plan Activities on Pensions, Employment, and Training, Material and Household Maintenance and Organization of Collective Farm Pay-offices in 1947 – 1951], ark. 32; op. 4, spr. 16 Richnyi informatsiinyi zvit pro diialnist viddilu za 1951 r. i zakhody na 1952 r. [Case 16 Annual Information Report on the Department Activities in 1951 and Planned Activities for 1952], ark. 20.
 25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. R-348 Narodnyi komisariat sotsialnoho zabezpechennia URSR, op. 3, spr. 438 Zvity pro robotu oblasnykh, miskykh i raionnykh viddiliv sotsialnoho zabezpechennia za 1949 r. Rovenskoho oblsobezu [Case 438 Reports on the Regional, Municipal and District Social Security Departments Activity of the Rivne Region in 1949], ark. 28.
 26. DAVO, f. R-13 Volyn'skyi oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia, op. 3, spr. 38 Zvit pro robotu oblvidilu po derzhzabezpechenniu i pobutovomu oblashtuvanniu simei viiskovosluzhbovtiv za 1946 r. [Case 38 Report on Regional Department of State Aid and Household Protection of Military Personnel Families Activities in 1946], ark. 12.
 27. DALO, f. R-1518 Oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Lviv'skoi obl., op. 2, spr. 40 Tekstovyi zvit pro robotu orhaniv sotszabezuv Lviv'skoi oblasti za 1950 r. [Case 40 Text Report on the Social Security Departments of the Lviv Region Activities in 1950], ark. 31.
 28. DAIFO, f. R-788 Viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Stanislav'skoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 1, spr. 22 Zvit pro robotu orhaniv sotsialnoho zabezpechennia oblasti za 1948 – 49 roky (10.01.1950 r.) [Case 22 Report on the Social Security Departments Activities in 1948-49 (January 10, 1950)], ark. 26.

29. DALO, f. R-1875 Oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Drohobytskoi obl., op. 1, spr. 30. Zvitna dopovid pro robotu viddilu sotszabeziv Drohobytskoi obl. za 1949 r. [Case 30. Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1949], ark. 28.
30. Kuk Vasył – «Lemish», Kolhospne rabstvo [Collective Farm Slavery], s. 90.
31. DAIFO, f. R-788 Viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Stanislavskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 1, spr. 23. Tekstovyi richnyi zvit pro robotu orhaniv sotsialnoho zabezpechennia oblasti za 1948 r. (15.01.1949 r. – 19.01.1949 r.) [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], ark. 26.
32. DALO, f. R-1875 Oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Drohobytskoi obl., op. 1, spr. 24 Informatsiinyi zvit pro robotu orhaniv sotszabeziv Drohobytskoi obl. za 1948 r. [Case 24 Information Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1948], ark. 22.
33. DAIFO, f. R-788 Viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Stanislavskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 1, spr. 15 Protokoly oblasnykh zasidan z pratsivnykamy orhaniv sotsialnoho zabezpechennia oblasti za 1947 r. (24.06.1947 – 17.11.1947 rr.) [Case 15 Regional Social Security Meetings Minutes in 1947 (June 24, 1947 – November 17, 1947)], ark. 7; spr. 23 Tekstovyi richnyi zvit pro robotu orhaniv sotsialnoho zabezpechennia oblasti za 1948 r. (15.01.1949 r. – 19.01.1949 r.) [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], ark. 26.
34. DATO, f. R-1781 Ternopil'skyi oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia, op. 1, spr. 68 Dani pro vidnovlennia i hospodarsku diialnist kolhosp-kas za 1949 r. [Case 68 Information on Restoration Work and Economic Activities of Collective Farm Pay-offices in 1949], ark. 3.
35. TsDAVOU, f. R-348 Narodnyi komisariat sotsialnoho zabezpechennia URSR, op. 3, spr. 219 Richni zvity oblotszabeziv pro robotu LTEK za 1947 r. [Case 219 Regional Social Security Department Reports on LTEK Activities in 1947], ark. 61; DAIFO, f. R-788 Viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Stanislavskoi oblasnoi rady deputativ trudiashchykh, op. 1, spr. 23 Tekstovyi richnyi zvit pro robotu orhaniv sotsialnoho zabezpechennia oblasti za 1948 r. (15.01.1949 r. – 19.01.1949 r.) [Case 23 Text Annual Report on Regional Social Security Departments Activities in 1948 (January 15, 1949 – January 19, 1949)], ark. 26; DALO, f. R-1518 Oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Lvivskoi obl., op. 2, spr. 27. Dovidka pro robotu Lvivskoho oblasnoho viddilu sotsialnoho zabezpechennia na 15.11.1949 r. [Case 27 Information on the Lviv Regional Social Security Department Activities on November 15, 1949], ark. 7.
36. DATO, f. R-1781 Ternopil'skyi oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia, op. 1, spr. 3 Zvit pro robotu Ternopil'skoho oblsobezu za 1950 r. [Case 3 Information on the Ternopil Regional Social Security Department Activities in 1950], ark. 14.
37. DALO, f. R-1875 Oblasnyi viddil sotsialnoho zabezpechennia vykonavchoho komitetu Drohobytskoi obl., op. 1, spr. 30 Zvitna dopovid pro robotu viddilu sotszabeziv Drohobytskoi obl. za 1949 r. [Case 30 Report on the Drohobych Region Social Security Departments Activities in 1949], ark. 27.
38. Kuk Vasył – «Lemish», Kolhospne rabstvo [Collective Farm Slavery], s. 100.
39. Kuk Vasył – «Lemish», Kolhospne rabstvo [Collective Farm Slavery], s. 138.